

Myśl pedagogiczna św. Porfiriusza z Kafsokaliwii

Grzegorz Makal

Uniwersytet w Białymstoku, Katedra Teologii Prawosławnej, Polska

ORCID: 0000-0003-3021-0036

makalgrzegorz1@gmail.com

G. Makal, *The pedagogical thought of St. Porphyrios of Kafsokalivia*, Elpis, 22 2020: 139-144.

Abstract: Saint Porphyrios (Bairaktaris) of Kafsokalivia (1906-1991) is one of the most famous contemporary Greek saints. He belonged to one of the most respected in Orthodoxy category of holy Elders, that is, spiritual fathers endowed with the charism of clairvoyance. As an experienced spiritual director, he passed on his pedagogical thought, which focuses on the purpose of Christian life - divinization, the parent's desire to become a saint and pass on holiness to his children not through discipline and pressure, but through God's grace, which acts as a parent seeks to sanctify. The Elder opposed unequivocally selfishness, seeing excessive praise as the cause of the poor spiritual development of the child. He emphasized the need to obtain and pass on to the child the humility which he identified with the natural state of man and the necessary condition for obtaining God's grace.

Streszczenie: Święty Porfiriusz (Bairaktaris) z Kafsokaliwii (1906-1991) jest jednym z najbardziej znanych współczesnych świętych greckich. Należał do jednej z najbardziej szanowanych w prawosławiu kategorii świętych Starców, czyli ojców duchowych obdarzonych charyzmatem proзорności. Jako doświadczony kierownik duchowy przekazał swoją myśl pedagogiczną, która skupia się na celu życia chrześcijanina – przeobstwień, dążeniu rodzica do stania się świętym i przekazania świętości swoim dzieciom nie poprzez dyscyplinowanie i wywieranie presji, ale przez łaskę Bożą, która działa, gdy rodzic stara się uświęcić. Starzec przeciwstawiał się jednoznacznie egoizmowi, upatrując w nadmiernych pochwałach przyczynę złego rozwoju duchowego dziecka. Podkreślał potrzebę zdobycia i przekazania dziecku pokory, którą utożsamiał z naturalnym stanem człowieka i warunkiem koniecznym do zdobycia łaski Bożej.

Keywords: Porphyrios of Kafsokalivia, Orthodox upbringing, sainthood, humility, egoism

Słowa kluczowe: Porfiriusz z Kafsokaliwii, prawosławne wychowanie, uświęcenie, pokora, egoizm

W Cerkwi prawosławnej mamy do czynienia z wieloma kategoriami świętych. Wśród nich szczególnym zainteresowaniem cieszą się święci *Starcy* (gr. Γέροντες), czyli przewodnicy duchowi obdarzeni darem *proзорności*¹, dzięki któremu bardzo skutecznie prowadzą swoich uczniów w drodze duchowej. W dwudziestym wieku praktycznie każdy kraj, w którym jest obecne prawosławie, posiadał jednego lub kilka takich postaci. Niektóre spośród nich zostały już kanonizowane². W Grecji, ze względu na nieprzerwaną tradycję prawosławną sięgającą czasów apostołskich oraz na sąsiedztwo Góry Athos³, liczba świętych

Starców działających w dwudziestym wieku jest znacząca⁴. Jednym z najbardziej znanych takich świętych jest św. Porfiriusz z Kafsokaliwii⁵.

prawosławnych mnichów, skupionych wokół dwudziestu monasterów. Tradycyjny monastycyzm i praktyka ascetyczno-modlitewna Athosu, do kąd wstęp mają tylko mężczyźni, utrzymywane są co najmniej od IX wieku. Tak długa i nieprzerwana ciągłość tradycji sprawia, że Święta Góra cieszy się szczególnym szacunkiem i autorytetem wśród prawosławnych na całym świecie.

⁴ M.in. św. Nektariusz z Egiptu (+1920), św. Daniel z Katunakia (+1929), św. Mikołaj Planas (+1932), św. Hieronim z Simonopetra (+1957), św. Józef Hezychasta (+1958), św. Jerzy Karlidis (+1959), św. Amfilochiusz Makris (+1970), św. Jakub Tsalikis (+1991), św. Paisjusz Hagioryta (+1994), św. Efreem z Katunakia (+1998) oraz oczekujący jeszcze na kanonizację, o. Filoteusz Zerwakos (+1980), o. Epifaniusz Theodoropoulos (+1989), m. Gabriela Papagianni (+1992), m. Makaria z Nea Makri (+1999) i inni.

⁵ Święty Porfiriusz z Kafsokaliwii (świeckie imię Ewangelos Bairaktaris) urodził się w 1906 roku na wyspie Eubea w Grecji. W wieku kilkunastu lat potajemnie udał się na Górę Athos (patrz przyp. poniżej) i zamieszkał w skicie Św. Trójcy znanym pod nazwą Kafsokaliwia, gdzie został mnichem. Po kilku latach w cudowny sposób otrzymał charyzmat widzenia, który pozwalał mu, dzięki łasce Bożej, widzieć wnętrza ludzi, ich myśli, przeszłość i przyszłość w sposób nieograniczony odległością. Następnie, z powodu choroby, musiał opuścić Athos i wrócił na Eubeę, gdzie został wyświęcony na prezbitera przez Porfiriusza III, arcybiskupa Synaju. Do 1940 roku niósł posługę spowiednika na Eubei, zaś po wybuchu II wojny światowej zaczął pracować jako kapelan Polikliniki Ateńskiej, gdzie pozostał aż do 1970 roku. Po przejściu na emeryturę poświęcił się realizacji idei wybudowania monasteru, co ostatecznie udało mu się dokonać zakładając wspólnotę w Milesi w Attyce. Latem 1991 roku wyjechał na Athos, do Kafsokaliwii, w której został mnichem i 2 grudnia zasnął w Panu. Ze względu na liczne świadectwa jego cudów,

¹ Grecka literatura patrystyczna wyróżnia trzy stadia tego charyzmatu uwarunkowane stopniem doskonałości duchowej świętego: rozróżnianie (διάκρισις), przenikliwość (διόρασις) oraz przewidywanie (προόρασις) (zob. św. Jan Klimak, *Drabina raju* (2011), 717B, s.142). Za tradycyjną przyjmuje się definicję św. Jana Klimaka, który pisze, że rozróżnianie (διάκρισις) to *stałe pojmowanie woli Bożej w każdym czasie, miejscu i każdej okoliczności; mieści się ono jedynie w czystym sercu, ciele i w czystych ustach* (*Drabina raju*, 1013A, s. 257). Osoby, które osiągnęły doskonałość życia duchowego i zostały obdarzone tym charyzmatem, nie tylko znają samego siebie i rozróżniają dobro od zła, ale oświecone przez Boga widzą wnętrza innych ludzi oraz prawdziwą naturę otaczającego nas świata. Są w stanie przewidywać przyszłość (προόρασις) oraz mówić o rzeczach dawno minionych oraz ukrytych.

² M.in. św. Amfilochiusz Począjowski (+1971, Ukraina), św. Justyn Popowicz (+1979, Serbia), św. Sofroniusz Sacharow (+1993, Rosja - Anglia), św. Gabriel Urgebadze (+1995, Gruzja), św. Kleopa Ilje (+1998, Rumunia).

³ Góra Athos, zwana też Świętą Górą (gr. Άγιον Όρος), to położony w północnej Grecji półwysp z masywem górskim, posiadający status autonomicznego okręgu administracyjnego, zamieszkiwany tylko przez

Nie posiadał wykształcenia, ani nie pochodził ze znacznego rodu, jednak ustawiały się do niego kolejki osób z całego świata, prostych i intelektualistów, zwykłych rolników, ale też inżynierów, lekarzy, astrofizyków i innych naukowców, których zadziwił swoim darem *prozorliwości* i których kierował w drodze duchowej. Pomimo rosnącej popularności w Grecji i krajach tradycyjnie prawosławnych (Rosja, Rumunia, Bałkany), osoba św. Porfiriusza nie doczekała się jeszcze naukowej publikacji na swój temat w języku polskim. Jego posługa spowiednika i kierownika duchowego setek, czy nawet tysięcy rodzin sprawia, że pierwszym tematem, który potrzebuje szczególnej uwagi, jest jego myśl pedagogiczna.

Osoba św. Porfiriusza jest obiektem licznych publikacji oraz konferencji naukowych głównie w języku greckim⁶. W języku polskim kilka informacji o św. Porfiriuszu można znaleźć w dwóch pozycjach (Atanazy, metr., 2016, Chatzinikolaou, 2013), lecz noszą one charakter bardziej hagiograficzny lub biograficzny. Na uwagę zasługuje też tłumaczenie rosyjskiego przekładu antologii myśli św. Porfiriusza *O dzieciach i młodzieży*⁷, jednak najpełniejszy materiał do analizy stanowi książkowe wydanie wypowiedzi świętego spisanych z nagrań i notatek, pt. *Βίος και λόγος*⁸. Publikacja ta doczekała się w Grecji już szesnastu edycji, w tym trzech nowych wydań (2003, 2006, 2015) i trzydziestu wznowień oraz została przetłumaczona na dwadzieścia cztery języki (stan na 2019 rok). Już tylko ten fakt, stanowiący dowód rosnącego zainteresowania życiem i nauczaniem świętego, może stanowić powód do podjęcia badań nad tym dziełem. Dodatkowym atutem jest niedawno opublikowany polski przekład, który w krótkim czasie doczekał się dwóch wydań⁹. Unikalność tego źródła tłumaczy się też narracją w pierwszej osobie, co nadaje mu charakter autobiografii – dość rzadko spotykanego gatunku w hagiografii prawosławnej.

Publikacja została podzielona w oryginale na część biograficzną oraz część z nauczaniem świętego, podzielonym na tematyczne rozdziały. Mimo wyodrębnienia w tej książce rozdziału „O wychowywaniu dzieci”¹⁰, treść w nim zawarta nie posiada systematyki. Poza tym informacje o wychowaniu i rozwoju duchowym dziecka są zawarte nie tylko w tym jednym rozdziale. Materiały zawarte w tej pozycji będą stanowiły główne źródło niniejszej pracy, uzupełnione o inne dostępne materiały tłumaczone z języka greckiego.

Na podstawie dostępnych materiałów nie można stwierdzić, aby św. Porfiriusz definiował cel wychowania

dziecka w jakiś szczególny sposób. W wielu miejscach natomiast podkreśla, jaki jest cel życia człowieka, niezależnie od jego wieku. W jego testamentie duchowym, który podyktował tuż przed śmiercią, czytamy: *Zawsze będę żył moim duchowym dzieciom, żeby pokochały Boga, Który jest wszystkim. By uczynił nas godnymi wejścia do Jego ziemskiej, niestworzonej Cerkwi. Bo to tutaj powinniśmy zaczynać* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 115).

Miłość do Boga, potrzeba zdobycia boskiego *erosu*, stanowi główny motyw nauczania św. Porfiriusza. W kontekście procesu wychowawczego należy zwrócić uwagę na rozróżnienie, jakie daje w znaczeniu miłości ziemskiej i miłości Bożej. *Inne miłości osiągają stan nasycenia. Miłość Chrystusa nie ma stanu nasycenia. Miłość doczesna (...) stopniowo gaśnie, podczas gdy Boża wciąż rośnie i się pogłębia. Każda inna miłość może doprowadzić człowieka do rozpacz* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 134). (...) *zwykła miłość, może czasem szkodzić* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 234).

Święty Porfiriusz zwraca uwagę na to, że nawet największa miłość, czy to romantyczna, czy cielesna, czy nawet rodzicielska, pozbawiona aspektu Boga pozostaje skończona, ograniczona. Maksymalizm charakteryzujący mnichów, *którzy wyrzekli się świata marnego i złudnego, którzy rodziców i braci zniechęcili bez nienawiści*¹¹, polega też na poszukiwaniu najdalszego punktu odniesienia, czyli wieczności. Doczesność, nawet przy nadaniu jej najwyższych pobudek moralnych, pozostaje skończona w czasie i dlatego święty Porfiriusz, jako mnich realizujący ideał całkowitego poświęcenia się Bogu, odrzuca ją, jako tę gorszą i nie przynoszącą ostatecznego, a więc i prawdziwie pozytywnego efektu: *Miłość w Chrystusie. To ona prawdziwie pomaga. Tak długo, jak będziecie kochać swoje dzieci ludzką miłością, która często bywa chora, tak długo będą zagubione, a ich zachowanie antagonistyczne* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 255).

Wejście do wieczności dla św. Porfiriusza oznacza wejście do Cerkwi, którą *stanowią trzy osoby Trójcy Świętej* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 120). Wejście do Cerkwi ma oczywiście charakter chrystocentryczny, gdyż Chrystus jest Głową Cerkwi [Kol 1,18]. *Bóg w swojej bezgranicznej miłości zjednoczył nas ponownie ze swoją Cerkwią w osobie Chrystusa. Wchodząc do Cerkwi niestworzonej, przychodzimy do Chrystusa, wchodzimy do niestworzonego. (...) jesteśmy wzywani do tego, by stać się niestworzonymi dzięki lasce, by stać się uczestnikami boskich energii, by wejść do misterium boskości, by wyjść poza styl życia tego świata, by obumarł nasz „stary człowiek”* [zob. Kol 3,9; Rz 6,6; Ef 4,22] *i abyśmy zostali przebóstwieni. Gdy żyjemy w Cerkwi, żyjemy Chrystusem. Cerkiew i Chrystus są jednym* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 121).

Temat przemiany, przebóstwienia boskimi energiami jako celu życia człowieka jest charakterystyczny dla teologii prawosławnej¹² i dobrze opisany przez badaczy palami-

27 listopada 2013 roku Patriarchat Konstantynopola ogłosił go świętym (dzień liturgicznego wspomnienia – 2 grudnia).

⁶ Niektóre z nich to: Ιωαννίδης, Κ. (2005); Γιανντισιώτης, Κ. (2006); Κρουσταλάκης, Γ. (2006); Αικατερίνα, μοναχή (2008); Νούσης, Κ. Χ. (2014); Φουκαδάκης, Γ. Ν. (2020); *Γέροντας Πορφύριος Κανσοκαλυβίτης - Ορόσημο αγιότητας στο σύγχρονο κόσμο* (2008).

⁷ *Święty Starzec Porfiriusz Kavsokalybita - O dzieciach i młodzieży* (2016).

⁸ *Βίος και λόγοι αγίου Πορφυρίου Κανσοκαλυβίτου* (2003).

⁹ *Święty Starzec Porfiriusz* (2020).

¹⁰ *Święty Starzec Porfiriusz* (2020), s. 245-264.

¹¹ Zob. św. Symeon Nowy Teolog, *Hymn VIII*, 12-15, Sources Chrétiennes, 156, 214.

¹² „Celem ostatecznym jest zjednoczenie z Bogiem lub przebóstwienie – *theosis* Ojców greckich” Łoski, W. (1989) s. 7; por. „celem chrześcijani-

zmu i hezychazmu, zatem nie ma potrzeby, aby skupiać się na jego aspekcie historycznym. Kluczowym pojęciem do dalszej analizy będzie świętość i uświęcanie się. W swoim testamencie święty Porfiriusz zawarł takie zdanie: *Zawsze starałem się, z pomocą łaski Bożej, zbliżyć się do Boga* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 115). Zbliżanie się do Boga, poznawanie Boga w teologii prawosławnej oznacza tradycyjnie uświęcanie się i przebóstwienie (Meyendorff, J., 1984, s. 181). To pojęcie, najczęściej zamieniane przez świętego na bardziej dynamiczne znaczeniowo „stawianie się świętym” jest, obok miłości Bożej, najczęściej stosowanym przez niego terminem w kontekście wychowania dziecka. Skoro celem życia człowieka jest stanie się świętym (poznanie Boga, przebóstwienie), to celem wychowania dziecka jest jak najlepsze wprowadzenie go w ten proces i ułatwienie mu jego kontynuowania.

Zgodnie z obserwacją św. Porfiriusza proces wychowania dziecka jest bezpośrednio związany ze stopniem świętości jego rodziców. *Tym, co zbawia i kształtuje dobre dzieci, jest życie domowe rodziców. Rodzice powinni oddać się miłości Bożej, stać się święci wobec dzieci. Jeśli rodzice nie zaczną się uświęcać (...), będą popełniać straszne błędy i przekazywać dalej zło, które mają w sobie.* Starzec Porfiriusz cały ciężar odpowiedzialności za rozwój dziecka przenosi na stan duchowy jego rodziców i to od momentu poczęcia, gdyż od rodziców zależy, z jakiego poziomu dziecko zacznie swoje życie duchowe. *Wychowanie dziecka zaczyna się od momentu jego poczęcia (...) Co tylko odczuwa mama, smutek, ból, stres i tak dalej, przeżywa też płód. Jeżeli matka nie chce tego dziecka, jeśli go nie kocha, ono to odczuwa i w jego duszyczce tworzą się rany, które będą mu towarzyszyć przez całe jego życie. Nie dochodzi do tego, jeśli uczucia matki są święte. (...) Matka powinna w okresie ciąży (...) żyć świętym życiem. W ten sposób poświęca się dla płodu, żeby jej dziecko było bardziej święte, by na samym początku otrzymało dobre podstawy.* Prawdziwym poświęceniem rodziców dla ich jeszcze nienarodzonego dziecka jest zatem uświęcanie się, zwłaszcza w zakresie ich relacji między sobą. *Rodzice są w pełni odpowiedzialni za to, że ich dziecko nie ma poczucia bezpieczeństwa i jest pełne lęków. Już w łonie matki, przez złe relacje między rodzicami, tworzą się w nim te wszystkie urazy psychiczne i problemy psychologiczne* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 248). *Gdy rodzice źle odnoszą się do siebie, ranią swoje dzieci, które tracą siły i ochotę do tego, by się rozwijać* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 247).

Sposobem na uleczenie relacji między małżonkami jest pozytywna metoda walki z namiętnościami propagowana przez Starca Porfiriusza. Zamiast bezpośrednio walczyć z negatywnymi emocjami w małżeństwie, należy w chwilach walki duchowej „uciekać do przodu”, czyli nawiązywać kontakt z Chrystusem, najlepiej poprzez modlitwę Jezusową. *Zamiast zajmować się namiętnościami, zwróćcie się ku miłości Chrystusa* (Św. Starzec Porfiriusz,

2020, s. 185). *W momencie, w którym wasza dusza musi walczyć, wołajcie: „Panie Jezu Chryste, zmiłuj się nade mną”* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 189). Taki zwrot, zwłaszcza w momentach nieoczekiwanych i prowokujących gwałtowną reakcję, jest według Starca możliwy tylko dzięki obecności łaski Bożej: *Żeby to się wam udało, musi was oświecić łaska Boża* (Tamże). *Aby do tego doszło, łaska Boża musi wpłynąć na dusze rodziców. Nikt nie staje się świętym sam z siebie* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 255). Bez łaski Bożej nie ma możliwości prowadzenia walki duchowej. Łaskę traci się przez egoizm lub gniew na kogoś, nawet tylko na poziomie myśli lub emocji: *Najmniejsze nawet niezadowolenie z drugiego człowieka ma wpływ na waszą duszę i uniemożliwia wam modlitwę. Duch Święty, gdy zastaje duszę w takim stanie, nie śmie się zbliżyć* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 151). W życiu duchowym nie ma stanu neutralnego. Jeśli popełniamy błąd i grzeszymy, to tak naprawdę wybieramy tego, który stoi za złem, czyli diabła. Św. Porfiriusz przestrzega: *Nie dawajmy diabłu prawa do nas, czyli nie zachowujmy w sobie ani jednej myśli wyrażającej uraz, pretensję, ani jednej myśli nacechowanej egoizmem, by szatan nie znalazł w nas okna dla siebie. Okno to prawo do nas. Gdy oddalasz się od Boga, jesteś w niebezpieczeństwie, bo szatan znajduje cię „pustym” i zaczyna tobą rządzić* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 190). Starzec Porfiriusz przedstawia w tym miejscu interpretację grzechu, jako wolitywnego działania przekazującego diabłu prawo do człowieka w takim zakresie, w jakim ten mu ulega czyniąc zło, nawet jeśli odbywa się to tylko w myślach¹³. Święty stawia znak równości między takimi myślami i grzechem, nazywając je „niepowodzeniami”, zgodnie z etymologią greckiego terminu αμαρτία (grzech) oznaczającego „nietrafienie do celu, niewycelowanie”. Takie pojmowanie grzechu, jako „źle wycelowanego” działania, którego efektem nie jest „utrata zasługi”, ale oddanie praw do swojej wolności szatanowi, charakteryzuje prawosławne nauczanie¹⁴. Dobrym przykładem zastosowania tej teologii w praktyce, jest jego reakcja na widok dziewczyny, która szła ubrana w wyzywający, jak na lata siedemdziesiąte, strój: *Nie oszczędzajcie ludzi po tym, jak wyglądają na zewnątrz. Ta dziewczyna, którą widzicie posiada cudowną duszę! Posiada dynamizm w duszy. To, że teraz prowokuje swoim wyglądem, jest spowodowane siłą jej duszy. Wyobraźcie sobie, co się stanie, gdy ta dziewczyna pozna Chrystusa. Z pewnością zajdzie wówczas bardzo wysoko!* (Κρουσταλάκης, Γ., 2006, s. 142).

Kolejnym elementem, który odgrywa rolę w wychowaniu, jest według św. Porfiriusza nadopiekuńczość rodziców, którą nazywa on wprost presją i przymusem wywieranym na dziecku: *Matki, które bez przerwy ślęczą nad swoimi dziećmi i wywierają na nie dużą presję, czyli takie, które są nadopiekuńcze, ponoszą porażkę w swoim dziele. (...) Jeśli ciągle stoisz dzieciom nad głową, to się zbuntu-*

na jest osiągnięciem błogosławionego stanu przebóstwienia, które tożsame jest z biblijnym terminem *na podobieństwo* Βλάβος, I. (2004), s. 24; por. „ostatcznym celem chrześcijaństwa jest przebóstwienie człowieka” Larchet, J-C. (2013), s. 5.

¹³ Identyczną w założeniach, ale bardziej rozbudowaną interpretację można znaleźć u innego współczesnego Starca, św. Paisjusza Hagioryty (+1994). Zob. Γέροντος Παΐσιου Αγιορείτου (2010).

¹⁴ Zob. Łoski, W. (1989) s. 176-177. Por. Bazyli Wielki, św., *O tym, że Bóg nie jest sprawcą zła* [w:] *Bóg i zło* (2004), ss. 46-49.

ją. *Nabiorą gnuśności, chęci dogadzania sobie i raczej nie będzie im się później wiodło. Efektem nadopiekuńczości jest niedojrzałość dzieci* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 251). Formalnie pobożne życie rodziców, modlitwa, a nawet dobre wzajemne relacje między rodzicami może okazać się niewystarczające, zwłaszcza w okresie dojrzewania dziecka. Nieumiejętnie stosowana zachęta motywowana egoizmem zamienia się w przymus, presję, która prowokuje bunt, sprzeciw dziecka. Starzec miał do czynienia z wieloma zbuntowanymi nastolatkami, a także z rodzicami takich osób. Widział efekty złe pojmowanej roli religii w życiu człowieka i dlatego przestrzegał: *Nie wystarczy, że rodzice będą pobożni. (...) Nie mogą wywierać na nie zbyt dużej presji. Możemy odstraszyć, odegnąć, odstręczyć dzieci od Chrystusa, jeśli wypełniamy obowiązki religijne z egoizmem. Dzieci nie potrzebują presji. Dobrze, jeśli czytacie im Pismo Święte. Jeśli jednak któreś nie chce, zostawcie je w spokoju. (...) Nie zmuszajcie ich do chodzenia z wami do cerkwi* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 256). Rodzicom nastolatka, który zaczął obracać się w złym towarzystwie i wracać późno w nocy, Starzec poradził: *Teraz, w tym okresie nic mu nie mówcie. Ukrywajcie swoją „pobożność”. Nie prowokujcie go. W tej chwili jest jakby tak, że wy jesteście ubrani w wasze najlepsze, wyjściowe ubrania, a on „obdarty” i „w błocie”* (Κρουσταλάκης, Γ., 2006, s. 143). Święty Porfiriusz bynajmniej nie namawia do braku działań wobec dzieci lub do wyłączenia rodziców z procesu wychowania. Dzięki darowi *prozorliwości* święty widział, że nie wystarczy zwykła troska lub „normalna” miłość rodziców, by dziecko rozwijało się prawidłowo psychicznie i duchowo: *Matka przenosi na dziecko cały swój stres związany z myśleniem o jego życiu, jego zdrowiu, jego rozwoju, nawet jeśli mu o tym nie mówi i nie wyraża tego, co przeżywa w środku. Taka miłość, czyli zwykła miłość, może czasem szkodzić. Jednak nie dzieje się tak z miłością Chrystusową, której towarzyszą modlitwa i święte życie. Taka miłość robi z człowieka świętego, wycisza go, gdyż miłością jest Bóg* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 234). *Matka nie może ograniczać się tylko do fizycznego przytulenia swojego dziecka, ale powinna ćwiczyć się w duchowym przytulaniu przez modlitwę. Gdy skrycie i gorąco modli się za swoje dziecko, wówczas ono czuje w duszy niewytłumaczalne dla siebie przytulenie, które przyciąga go do matki* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 250).

Modlitwa rodziców jest według Starca najlepszym sposobem rozwiązywania problemów z dziećmi. *Módl się, a kiedy trzeba, mów do dzieci z miłością. Módl się za nie więcej i mów do nich mniej. Dużo modlitwy i mało słów (...) Lepiej jest przemawiać sekretnie do serca rozmówców niż do ich uszu (...) Przemawiaj do nich przez modlitwę. To, co chcesz im powiedzieć, mów do Boga, a Bóg powie to w ich wnętrzu (...) powinnaś mówić o swoich dzieciach Bogu. Mów tak: „Panie Jezu Chryste, oświeć moje dzieci (...) Ty mi je daleś, ale jestem słaba, nie potrafię ich nauczyć, dlatego proszę Cię, oświeć je” (...) Ideałem jest, gdy matka mówi do Boga, a Bóg mówi do dzieci* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 255). Starzec dawał przykłady ze swojego doświadczenia, gdy brak presji (pouczeń, wyrzu-

tów) ze strony rodziców, połączony z ich gorącą, codzienną modlitwą i postem przynosił efekt w postaci przemiany dziecka¹⁵.

Święty Porfiriusz zwracał uwagę na to, że prawidłowo pojmowana i doświadczana religia chrześcijańska przemienia człowieka i uzdrowia go, jednak dostrzegał też niebezpieczeństwo związane z nieprawidłowym przeżywaniem religii. Przyczynę braku zrozumienia prawdy upatrywał w braku pokory i egoizmie: *Wiele „religijnych” osób jest uznawanych za nieszczęśliwe, gdyż widać że są w złym stanie psychicznym (...) Bo jeżeli nie pojmie się sensu religii i nie doświadczy jej głębi, religia kończy się chorobą i to w dodatku straszną (...) Niektórzy z takich ludzi, praktykując religię przeżywają swoiste piekło. Najważniejszym warunkiem wstępnym, by poznać prawdę i odróżnić ją od fałszu, jest jednak pokora. Egoizm zaciemnia umysł człowieka, otumania go, prowadzi go do iluzji duchowej, do herezji* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 127).

Przenosząc tę myśl na wychowanie dzieci, Starzec zauważał, że egoistyczne pobudki rodziców, nawet w odniesieniu do sfery religii, przynoszą efekt odwrotny od zamierzonego: *Przyczyną, dla której dzieci niektórych pobożnych rodziców buntują się, gdy dorastają, zostawiają Cerkiew i wszystko, co z tym jest związane, i gdzie indziej szukają zaspokojenia, jest właśnie ta presja, którą wywierają „dobrzy” rodzice. Ci jakoby „pobożni” rodzice, których staraniem było zrobienie z dzieci „dobrych chrześcijan”, swoją ludzką miłością przytłoczyli dzieci i stało się dokładnie na odwrót* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 257). Wychowanie religijne nie oznacza zatem jedynie formalnego uczestniczenia w życiu liturgicznym oraz nauczania dzieci religijnych formułek i zewnętrznych form zachowania, ale danie wychowania w Panu [Ef 6,4], czyli bycia świętym i przekazania tego swojemu dziecku. *Na tym właśnie polega sekret: bądź dobry, bądź święty, żebyś tym promieniował i inspirował innych. Jeżeli będzie się to działo, gdy dziecko będzie jeszcze małe, nie będzie musiało się wiele natrudzić, gdy dorośnie. (...) Jeżeli rodzice są święci i przekażą to dziecku, wówczas dziecko, jakich by nie doznawało złych wpływów ze strony otoczenia, nie ulegnie, bo tuż za jego drzwiami będzie stał Chrystus* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 257).

Kolejnym elementem, na który zwraca uwagę Starzec, jest zdobycie pokory i przekazanie tego dzieciom. *Najważniejszym warunkiem wstępnym, by poznać prawdę i odróżnić ją od fałszu, jest pokora*¹⁶. *W rozwoju dzieci lekarstwem i jednocześnie wielkim sekretem jest pokora* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 260). Pokora jest w literaturze ascetycznej uznawana za początek drogi duchowej i główny warunek do wyzwolenia się namiętności¹⁷, zatem skoro nie chcemy przekazać dzieciom zła, które w sobie nosimy, należy ćwiczyć w tej cnocie przede wszystkim siebie samych, a także swoje dzieci. *Pan chce, abyśmy poprowadzili dzieci do pokory. Trzeba uważać, jak dodaje się śmiało-*

¹⁵ Zob. Święty Starzec Porfiriusz (2020), s. 252-254.

¹⁶ Święty Starzec Porfiriusz (2020), s. 127.

¹⁷ Zob. św. Jan Klimak, *Drabina rajy* (2011), 709D, 71, s. 137.

ści dzieciom. Nie powinno się mówić: „Tobie to się udało! Ale ty jesteś mądry! Ty to jesteś odważny! Jesteś doskonały!...”. Nie pomagacie dziecku w ten sposób (...) Powiedzcie: „Synku, zdolności, które posiadasz, dał ci Bóg. Módl się, żeby Bóg dał ci też siłę, żebyś mógł je rozwijać i żebyś osiągnął sukces. Niech Bóg da ci swoją łaskę”(…) Niech dzieci nauczą się we wszystkich sprawach prosić o pomoc Bożą (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 260). Starzec upatruje w egoizmie przyczynę odejścia od Boga człowieka w każdym wieku. Brak pokory, egoizm jest według niego na tyle obcy ontologicznie człowiekowi, że utożsamia go z apostazją z chrześcijaństwa. *Egoizm to wielkie zło – wyprowadził człowieka z Raju (...) Naturalnym stanem człowieka, takim, w którym stworzył go Bóg, jest pokora. Zaś egoizm jest czymś nienaturalnym, jest chorobą, czymś przeciwnym naturze* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 263). Sposobem, w który rodzice przekazują swoim dzieciom egoizm, są, zdaniem Starca, nadmierne pochwały: *Dzieci, gdy je ciągle nierozważnie chwalimy, nieprzyjaciel coraz bardziej wbija w pychę (...) Wyrosną na egoistów, a nie na chrześcijan. Egoiści nigdy nie mogą być chrześcijanami (...) Gdy dzieci nieco podrastają i z tym egoizmem idą do szkoły, odchodzą od religii i gardzą nią, tracą szacunek do Boga, do rodziców, do wszystkiego. Buntują się, stają się okrutne i nieczule, nie szanują ani religii, ani Boga. Wypuściliśmy na świat egoistów, a nie chrześcijan* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 261). *Gdy pochwałami budujemy w dziecku owe „superego”, wbijamy je w pychę, wyrządzamy mu wielką krzywdę (...) oddalamy je od wszystkich wartości życiowych* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 263).

Starzec zdaje sobie sprawę z tego, że ogólnie przyjęte w społeczeństwie zasady w braku pochwał widzą wpędzanie dziecka w kompleksy lub odbieranie mu motywacji. *Jednak komukolwiek o tym powiesz, usłyszysz: „O czym ty mówisz, człowieku? Jeśli nie będziesz chwalił dziecka, to nie będzie się mogło uczyć...”* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 263). *Mentalność współczesnego społeczeństwa wyrządza dzieciom zło. Zawiera w sobie inną psychologię, inną pedagogikę, które są adresowane do ludzi niewierzących. Ta mentalność prowadzi do samowoli. A efekty widzicie wśród dzieci i młodzieży* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 264). Warto podkreślić, że święty nie był zwolennikiem „zimnego chowu”, wychowania opartego na braku okazywania pozytywnych uczuć. Wynika to jasno z jego opinii na temat wywierania presji na dzieciach. Brak pozytywnych uczuć, brak troski o dziecko wyrażanej w modlitwie za nie, jest brakiem wychowania w ogóle i nigdzie nie znajdujemy takiego zalecenia w nauczaniu Starca. Kwestię dyscyplinowania dzieci święty odnosi właśnie do kwestii zdobywania pokory i daje następującą interpretację słynnego cytatu z ksiąg dydaktycznych Starego Testamentu: *Tak samo i dziecku powiedz prawdę, huknij na nie, żeby zorientowało się, że to co robi, nie jest dobre. Co mówi mądry Salomon? „Nie kocha syna, kto różgi żaluje, kto kocha go – w porę go karci [Prz 13,24]. Nie oznacza to, że masz je bić kijem. W takim przypadku przekraczamy granice i efekt jest odwrotny do zamierzonego* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 261). Mimo wszystko Starzec zaleca zastąpienie

środków przymusu modlitwą: *Gdy dzieci są niegrzeczne, stosujcie środki wychowawcze, ale nie wywierajcie na nie presji. Przede wszystkim się módlcie. Często rodzice ranią swoje dziecko, z powodu bałaganu, który narobiło i bezstają je przesadnie. Takie coś je rani* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 249).

Zgodnie ze świadectwem osób, które miały okazję dobrze go poznać osobiście, Starzec wierzył w to, że najważniejszym wsparciem i pomocą, które można ofiarować bliźniemu, jest wysłuchaniu go w momencie, gdy musi on porozmawiać o swoich potrzebach i problemach, gdy chce wyrazić swój ból, gdy potrzebuje naszego wsparcia, nawet tylko towarzystwa, aby nie czuć przytłaczającej samotności i społecznego odrzucenia, które niszczy osobowość (Κρουσταλάκης, Γ., 2006, s. 145). W tym też powinna zawierać się rola rodziców, którzy powinni być w stanie zatrzymać się i nie tylko wysłuchać, ale poprzez modlitwę i działanie łaski Bożej autentycznie pomóc swojemu dziecku. *Dziecko ma wewnętrzny problem i dlatego źle się zachowuje. Nie poprawi tego dzięki logice, nie można go przekonać słowami lub zmusić groźbą. Aby się uwolnić potrzebuje świętego człowieka, człowieka wielkiej miłości, który nie będzie go pouczał, straszył, ale będzie żył w świętości. I dziecko, widząc to, pozazdrości takiego życia i zacznie go naśladować* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 250). Wychowanie rodziców, jak również edukacja szkolna dziecka, zdaniem Starca nie daje żadnej gwarancji prawidłowego rozwoju i nie powinna być celem samym w sobie. *Widzicie, jakie rzeczy przeżywają niektórzy rodzice ze swoimi dziećmi? (...) Kochali je miłością ludzką, ale też wywierali na nie presję, nie mając w sobie dość świętości, by przyprowadzić je do Chrystusa. (...) Mogli nawet mieć świetne wykształcenie, wiedzę psychologiczną i przygotowanie naukowe, a mimo to stracili swoje dzieci. Co ci da wykształcenie? Tylko łaska Boża, tylko prawdziwa miłość (...) może zbawić zarówno innych, jak i nas samych* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 251).

Dostrzec w tym można podobieństwo do założeń, mało jeszcze w Polsce znanej, edukacji spersonalizowanej, która przenosi ciężar z wykształcenia na tutoring rodziców oraz na stworzenie dziecku możliwości do odkrycia kierunku, w którym powinno się rozwijać poprzez relację z drugą osobą¹⁸. *Pozwól dziecku, by same zainteresowało się swoim rozwojem. Wtedy ci się uda* (Św. Starzec Porfiriusz, 2020, s. 251).

W myśli pedagogicznej świętego Porfiriusza można wyodrębnić następujące główne elementy nauczania: uświadczenie i prawidłowe zrozumienie przez rodziców celu życia jako upodobniania się do Boga – stawania się świętym z łaski Bożej (aspekt soteriologiczny), zamiana presji wy-

¹⁸ „Edukacja spersonalizowana daje jej uczestnikom szansę na zaspokojenie głodu poznawczego, na autoedukację w dialogu, nieustanny rozwój i, co więcej, najcenniejszą wartość dodaną – indywidualny, poznawczo stymulujący kontakt z drugim człowiekiem, który słucha” Karpińska-Musiał, B. (2016), *Edukacja spersonalizowana w uniwersytecie*, Kraków, s. 20.

wieranej na dzieci (dostrzeganej też w nadopiekuńczości) na modlitwę za nie (aspekt ascetyczny), walka z egoizmem poprzez unikanie nadmiernych pochwał i zdobywanie pokory przez przypisywanie zasługi nie dziecku, lecz łasce Bożej. Dyscyplina i środki wychowawcze mogą być stosowane, ale z umiarem i bez chęci wywierania presji.

Rola modlitwy i podejście do jej praktykowania przez ustawienie w centrum miłości Bożej wpisuje się w prawosławną tradycję ascetyczną, kojarzoną przede wszystkim z autorem podręcznika życia duchowego, św. Janem Klimakiem oraz św. Maksymem Wyznawcą¹⁹, natomiast podejście do zdobywania pokory i walki z egoizmem zawiera podobne elementy do nauczania innego współczesnego Starca,

¹⁹ św. Jan Klimak, *Drabina rajy*, Kęty 2011, s. 79.

św. Paisjusza Hagioryty. Pogłębionych badań wymaga eklezjologia chrystocentryczna św. Porfiriusza, a szczególnie pojęcie „niestworzonej, ziemskiej Cerkwi”, które zawiera w sobie pewną antynomię wymagającą dokładniejszego przestudiowania. Kolejnym wartym uwagi tematem do badań jest rola modlitwy, a zwłaszcza podejście Starca do praktykowania modlitwy Jezusowej i hezychazmu.

Myśl pedagogiczna św. Porfiriusza jest przepelniona pokorną i pełną miłości troską o zbawienie drugiego człowieka, co charakteryzowało jego osobę nie tylko w nauczaniu, ale i w życiu codziennym. Charyzmaty, które posiadał oraz liczne cudowne wydarzenia tylko potwierdzają, że powyższe zalecenia są nie tylko zgodne z tradycją prawosławną, ale i skuteczne dla każdego człowieka, który decyduje się je realizować w swoim życiu.

Bibliografia

- Atanazy, metr. (2016). *Otwarte serce cerkwi*. (K. Tur, Tłum.). Hajnówka: Bratczyk.
- Bóg i zło. Pisma Bazylego Wielkiego, Grzegorza z Nyssy i Jana Chryzostoma*. (2004). (ks. J. Naumowicz, red.). Kraków: Wydawnictwo M.
- Chatziniakolaou, N. (2013). *Tam gdzie nie widać Boga*. (s. E. Niczyפורuk, Tłum.). Zaleszany: Żeński Dom Zakonny w Zaleszanych.
- Karpińska-Musiał, B. (2016). *Edukacja spersonalizowana w uniwersytecie*. Kraków: Wydawnictwo Libron.
- Larchet, J.-C. (2013). *Terapia chorób duchowych. Wstęp do tradycji ascetycznej Kościoła prawosławnego*. (s. N. Aleksiejuk, Tłum.). Hajnówka: Bratczyk.
- Łoski, W. (1989). *Teologia mistyczna Kościoła wschodniego*. (M. Sczaniecka, Tłum.). Warszawa: Instytut wydawniczy PAX.
- Meyendorff, J. (1984). *Teologia bizantyjska*. (J. Prokopiuk, Tłum.). Warszawa: Instytut wydawniczy PAX.
- Jan Klimak, św. (2011) *Drabina rajy*. (W. Polanowski, E. Osek, Tłum.). Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki.
- Święty Starzec Porfiriusz Kavsokalybita - O dzieciach i młodzieży*. (2016). (K. Tur, J. Szokalski, Tłum.). Hajnówka: Bratczyk.
- Święty Starzec Porfiriusz z Kafsokaliwii, Żywot i słowa*. (2020). (G. Makal, Tłum.). Białystok: Stowarzyszenie Prawosławne Bractwo św. św. Cyryla i Metodego.
- św. Symeon Nowy Teolog. *Sources Chrétiennes* 129. (1967). Paris.
- Αικατερίνα, μοναχή (2008). *Ο Όσιος Γέρον Πορφύριος. Η αγαπώσα καρδιά*. Αθήνα.
- Βίος και λόγος αγίου Πορφύριου Κασσοκαλυβίτου*. (2019). Χανιά: Ιερά Μονή Ζωοδόχου Πηγής.
- Βλάχος, Ι. (2004). *Ορθόδοξη ψυχοθεραπεία*. Λεβαδεία: Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου.
- Γέροντας Πορφύριος Κασσοκαλυβίτης - Ορόσημο αγιότητας στο σύγχρονο κόσμο*. (2008). Πρακτικά Διορθόδοξου Μοναστικού Συνεδρίου (Χανιά, 10-12 Μαΐου 2007). Χανιά: Ιερά Μονή Ζωοδόχου Πηγής.
- Γέροντος Παΐσιου Αγιορείτου (2010). *ΛΟΓΟΙ Γ'. Πνευματικός αγώνας*. Σουρωτή Θεσσαλονίκης: Ιερόν Ησυχαστήριον «Ευαγγελιστής Ιωάννης ο Θεολόγος».
- Γιαννιτσιώτης, Κ. (2006). *Κοντά στο Γέροντα Πορφύριο*. Αθήνα.
- Ιωαννίδης, Κ. (2005). *Ο Γέρον Πορφύριος - Μαρτυρίες και Εμπειρίες*. Μίλεσι: Η Μεταμόρφωσις του Σωτηρος (Ιερόν Γυναικείον Ησυχαστήριον).
- Κρουσταλάκης, Γ. (2006). *Γέρον Πορφύριος - Ο πνευματικός πατέρας και παιδαγωγός*. Αθήνα: Εν πλώ.
- Νούσης, Κ. Χ. (2014). *Όσιος Πορφύριος Κασσοκαλυβίτης - Εκκλησιολογία, θεολογία*. Αθήνα.
- Φουκαδάκης, Γ. Ν. (2020). *Άγιος Πορφύριος ο Κασσοκαλυβίτης. Η ζωή του και το έργο του*. Μεταμόρφωση Αττικής: Ουρανός.